

IZVEŠTAJ

**BRANITELJI I
BRANITELJKE
LJUDSKIH
PRAVA U SRBIJI**

PROBLEMI I IZAZOVI

**IZVEŠTAJ
BRANITELJI I BRANITELJKE
LJUDSKIH PRAVA U SRBIJI
PROBLEMI I IZAZOVI**

Branitelji i braniteljke ljudskih prava u Srbiji
– problemi i izazovi –

Izdavač:

Kuća ljudskih prava Beograd
Kneza Miloša 4, 11103 Beograd
www.kucaljudskihprava.rs

Za izdavača:

Organizacije članice:
Građanske inicijative
Beogradski centar za ljudska prava
Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji
Centar za praktičnu politiku

Priredila:

Ivana Teofilović

Prevod i lektura:

Marija Maljan

Dizajn, prelom i štampa:

Dosije studio

Tiraž:

200

ISBN 978-86-83209-95-8

Publikacija „Branitelji i braniteljke ljudskih prava u Srbiji – problemi i izazovi“ je nastala u okviru projekta „Procena akcije – Zaštita i jačanje branitelja i braniteljki ljudskih prava u Hrvatskoj, Gruziji i Srbiji“ koji Kuća ljudskih prava Beograd zajedno sa Kućom ljudskih prava Zagreb i Kućom ljudskih prava Tbilisi realizuje uz podršku Fondacije Kuća ljudskih prava (HRHF). Stavovi izneti u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove donatora.

SADRŽAJ

● UVOD	5
● METODOLOGIJA IZVEŠTAJA	6
● MAPIRANI KLJUČNI PROBLEMI	8
1. Javna podrška braniteljima i braniteljicama ljudskih prava	9
2. Ukinuti ograničenja na izvore finansiranja organizacija civilnog društva	16
3. Poštovanje nezavisnosti organizacija civilnog društva	18
4. Obezbeđivanje slobodnog pristupa medijima i zaštita medijskog pluralizma	22
5. Omogućavanje održavanja mirnih protesta	26
● ZAKLJUČAK	30
● ANEKS	33

UVOD

Braniteljke i branitelji ljudskih prava u Srbiji se već godinama suočavaju sa sužavanjem prostora za delovanje, pre svega kroz onemogućavanje ostvarivanja osnovnih prava koja im omogućavaju rad, a to su sloboda udruživanja, sloboda mirnog okupljanja i sloboda informisanja. Konstatno su izloženi različitim vrstama pritisaka i napada, kako od strane različitih predstavnika vlasti, tako i formalnih i neformalnih grupa i pojednica koji su bliski vladajućim strukturama. Negativna javna percepcija o braniteljima i braniteljima ljudskih prava prisutna je još od devedesetih godina prošlog veka. Ovakav narativ je poslednjih godina naročito došao do izražaja, o čemu svedoče i brojni relevantni domaći i međunarodni izveštaji na ovu temu. Suštinsko nerazumevanje uloge i značaja braniteljki i branitelja ljudskih prava od strane države predstavlja jedan od najvećih neprijatelja u borbi za demokratsko i slobodno društvo.

Položaj u društvu i delovanje braniteljki i branitelja ljudskih prava u 2019. godini zavisio je od društvenog i političkog konteksta. Unutrašnji politički život u prethodnoj godini obeležila je ozbiljna kriza demokratije, dalje urušavanje slobode medije i izražavanja, pritisci na aktiviste i opozicione predstavnike. Kriza je rezultirala bojkotom Skupštine od strane opozicionih poslanika, kao i najavljenim bojkotom izbora od strane većine opozicionih stranaka. Mnogi pokušaji organizacija civilnog društva da pruže podršku u prevazilaženju krize nisu naišli na razumevanje. Prilika je iskorišćena da organizacije civilnog društva i braniteljke i branitelji ljudskih prava iznova budu okarakterisani kao politički protivnici i neprijatelji države.

Izveštaj je pisan kako bi se prikazali osnovni problemi i izazovi sa kojima se braniteljke i branitelji ljudskih prava u Srbiji danas suočavaju, a u cilju dalje promocije važnosti njihove uloge i rada na očuvanju osnovnih ljudskih prava i građanskih sloboda svakog pojedinca.

METODOLOGIJA IZVEŠTAJA

Za potrebe ovog izveštaja korišćen je priručnik Fondacije Kuće Ljudskih prava (*Human Rights House Foundation*)¹ koji sadrži načela i standarde za zaštitu i zagovaranje poštovanja ljudskih prava. Standardi sadržani u priručniku nastali su po uzoru na međunarodne deklaracije koje se tiču ljudskih prava, poput Deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija. Priručnik sadrži sledeće standarde:

- Javna podrška braniteljima i braniteljima ljudskih prava
- Ukidanje kriminalizacije braniteljki i branitelja ljudskih prava
- Ukidanje ograničenja na izvore finansiranja organizacija civilnog društva
- Poštovanje nezavisnosti organizacija civilnog društva
- Ukidanje pravnih ograničenja na rad organizacija civilnog društva i ograničenja u procesu registracije
- Zabrana svih oblika odmazde
- Zabrana arbitrarnih hapšenja i pritvora
- Uvažavanje drugačijih mišljenja
- Obezbeđivanje slobodnog pristupa medijima i zaštita medijskog pluralizma
- Omogućavanje održavanja mirnih protesta
- Borba protiv nekažnjivosti, preuzimanje odgovornosti
- Pozivanje na odgovornost poslovnih subjekata
- Zaštita braniteljki ljudskih prava
- Zaštita pravica i pravnika za ljudska prava

1 [*Rights of Defenders - Principles and Standards*](#)

- Zaštita braniteljki i branitelja ljudskih prava manjina
- Zaštita članova porodica braniteljki i branitelja ljudskih prava

U cilju izrade ovog Izveštaja, za analizu su izabrani standardi koji najviše odgovaraju lokalnom kontekstu, a potom su za svaki standard mapirani problemi. Na osnovu mapiranih problema izrađeni su jedinstveni upitnici putem kojih su anketirane organizacije civilnog društva. Istraživanjem je obuhvaćeno deset organizacija koje su upitnik u online formi popunjavale u periodu maj – jun 2020. godine. Organizacije civilnog društva koje su anketirane mapirane su na osnovu svojih oblasti delovanja, u koje spadaju vladavina prava i ljudska prava, prava žena, LGBTQ prava, bezbednost, sloboda izražavanja i mediji, itd. Pored toga su, za potrebe izveštaja korišćene i druge relevantne domaće i međunarodne publikacije.

MAPIRANI KLJUČNI PROBLEMI

Javna podrška braniteljima i braniteljima ljudskih prava

- Među državnim zvaničnicima je prisutan nedostatak podrške i razumevanja za rad branitelja i braniteljki ljudskih prava;
- Branitelji i braniteljke ljudskih prava su meta napada od strane državnih zvaničnika;
- Protiv branitelja i braniteljki ljudskih prava su organizovane kampanje u prorežimskim medijima;
- Branitelji i braniteljke ljudskih prava su meta napada i GONGO organizacija;
- Primetan je nedostatak podrške za rad branitelja i braniteljki od strane ostalih aktera povezanih sa državnim zvaničnicima;
- Izostaje javna osuda za napade na branitelje i braniteljke ljudskih prava od strane državnih zvaničnika.

Ukinuti ograničenja na izvore finansiranja organizacija civilnog društva

- Pravni okvir nije ograničavajući, ali ni podsticajan;
- Konkursno finansiranje nije transparentno i ponekad se zloupotrebljava;
- Nedostaje efikasan mehanizam za žalbu;
- Stanje filantropije i dobročinstva nije na zadovoljavajućem nivou.

Poštovanje nezavisnosti organizacija civilnog društva

- Prostor za delovanje organizacija civilnog društva se sužava izmenama zakonskog okvira;
- Zloupotrebljava se mehanizam inspekcijuskog nadzora na osnovu preporuka Radne grupe za finansijsku akciju (*Financial Action Task Force – FATF*).

ljudskih prava koje su podržane uspostavljenim javnim diskursom i diskriminatorskim predstavljanjem u javnosti.

Branitelji i braniteljke ljudskih prava su neretko bili **meta verbalnih napada i tabloidnih kampanja**. U praksi se beleži širok spektar napada, koji dolaze iz različitih izvora, tako da imamo slučajeve institucionalnih pritiska u vidu policijskih pretnji ili drakonskog kažnjavanja, uglavnom izricanjem novčanih kazni, čija je svrha odvracanje od građanskog aktivizma. Takođe je u porastu i broj napada, ali i brutalnost kampanje koje protiv organizacije vode sve brojnija GONGO udruženja koja se promovišu uz pomoć provladinih tabloida i televizija. Nakon kritike najavljenog štrajka glađu ministra odbrane Aleksandra Vulina, direktorka organizacije *Beogradski centar za bezbednosnu politiku (BCBP)* Sanja Stojanović Gajić našla se na udaru GONGO organizacije *Nacionalna avangarda* koja je objavila [snimak](#) u kom se kritikuju ona lično i rad njene organizacije.² BCBP je bio meta napada GONGO organizacija u dužem vremenskom periodu, a napadi su se intenzivirali nakon što su u svom izveštaju Srbiju definisali kao „otetu državu“ a od Evropske komisije tražili da uspostavi „Pribe mehanizam“ po uzoru na način rešavanja političke krize u Severnoj Makedoniji. Na osnovu svojih dvonedeljnih izveštaja za praćenje poštovanja osnovnih prava „Tri slobode pod lupom“, organizacija *Građanske inicijative* je identifikovala [94 slučaja](#) povrede prava na slobodu izražavanja u 2019. godini.³

Prema istraživanju sprovedenom za potrebe ove analize, motivi za napade na braniteljke i branitelje ljudskih prava su raznovrsni, ali najčešće se u praksi sreću oni koji su u vezi sa ukazivanjem na korupciju i zloupotrebe vlasti i ovlašćenja, kao i napadi motivisani netrpeljivošću na osnovu etničke pripadnosti ili seksualnog opredeljenja. O tome svedoče slučajevi napada na prostorije organizacije *Inicijative mladih za ljudska prava* – YIHR kada je hodnik zgrade išaran parolama „Ratko Mladić“ i „Nema predaje“. ⁴ Prostorije Prajd info centra u Beogradu su u dva navrata tokom 2019. godine bile meta napada. Prvi put u toku protesta *Demokratske stranke* Srbije, desničarske političke organizacije, a drugi put pred odigravanje fudbalske utakmice između fudbalskog tima *Crvena Zvezda* i grčkog fudbalskog tima *Olimpijakos*.⁵ Oba puta je policija bila blizu mesta događaja, ali nije reagovala. Festival *Mirdita, dobar dan* čiji je osnovni cilj da se društvene i kulturne scene Prištine približe domaćoj javnosti, postao je tradicionalna meta napada političkih ekstremista koji traže zabranu tog festivala, a organizatore festivala označavaju kao plaćenike koji rade u in-

2 [Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, Izveštaj za Srbiju 2019.](#)

3 *Ibid.*

4 [Udruženje građana: Sužavanje prostora za delovanje, Srbija, 2019.](#)

5 *Ibid.*

teresu Albanaca. Za vreme trajanja festivala desničari su se okupljali nekoliko puta, praveći nered. Pokušali su da uđu na festival i nasilno ga prekinu i tom prilikom sukobili su se sa policijom.⁶ U prostor u kom se održavao festival ubačena je baklja. Niko nije odgovarao za ovo nasilje, niti je protiv bilo koga pokrenut postupak.⁷ Jedan od incidenata koji je obeležio 2019. godinu bili su protesti desničara ispred pekare *Roma* u beogradskom naselju Borča koji su zahtevali njeno zatvaranje zbog toga što je bivši radnik te pekare objavio sliku na kojoj rukama pokazuje dvoglavog orla, koji je simbol Albanije. Nakon toga se značajni broj građana okupio kako bi pokazali solidarnost sa vlasnikom pekare, a jedna od organizatorki protesta Sofija Todorović se nakon toga suočila sa velikim brojem pretnji putem društvenih mreža, ali nadležni organi nisu reagovali i ona je bila primorana da se obrati Evropskom sudu za ljudska prava.⁸

Opšta je ocena da zvaničnici vlade i predstavnici državnih institucija zanemaruju ili čak diskredituju ulogu branitelja i braniteljki ljudskih prava u svim onim oblastima koje mogu da imaju političku konotaciju, dok su raspoloženiji za saradnju u pogledu manje politički osetljivih oblasti poput zapošljavanja mladih, zaključak je istraživanja sprovednog za potrebe ove analize. Politički zvaničnici se retko usuđuju da javno osude napade na branitelje i braniteljke ljudskih prava, osim u situacijama kada procene da će zbog toga imati političku korist. Situacija je bolja kada je reč o nezavisnim institucijama poput Poverenika za rodnu ravnopravnost ili Zaštitnika građana. O tome svedoče i brojni napadi predstavnika vlasti na predstavnike organizacija civilnog društva i nezavisnih institucija. Jedan od najupečatljivijih primera jeste skupštinsko obraćanje šefa poslaničke grupe vladajuće *Srpske napredne stranke* Aleksandra Martinovića u toku parlamentarne rasprave o godišnjem izveštaju Poverenika za informacije od javnog značaja. Tom prilikom je novinare koji su od nadležnih organa tražili da im dostave određene informacije optužio „da su to tendenciozni upiti koji idu na to da sruše bezbednosni sistem Republike Srbije“. Za traženje bezbednosno osetljivih informacija optužio je *CINS*, *KRIK*, *BIRN*, *BIRODI*, Natašu Kandić iz organizacije *Fond za humanitarno pravo* i Nemanju Nenadića iz organizacije *Transparentnost Srbija*. Takođe je za bivšeg Poverenika za pristup informacijama od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti rekao da radi za strane bezbednosne agencije i opoziciju.⁹ Posledice žestoke kampanje osetili si u novinari portala *KRIK* nakon objavljivanja priče o korupcionaškoj aferi čiji je glavni akter brat ministra finansija Siniše Malog. Tom prilikom su novinari *KRIK*-a optuženi za maltretiranje i

6 *Vesti NI: Policija sprečila huligane da upadnu na festival "Mirdita, dobar dan", objavljeno 30.05.2019. godine*

7 *Udruženje građana: Sužavanje prostora za delovanje, Srbija, 2019.*

8 *Ibid.*

9 *Ibid.*

nelegalno praćenje njegove porodice i pokušaje rušenja predsednika Aleksandra Vučića. Novinarki tog portala Milici Vojinović obijena je porodična kuća samo dan nakon objavljivanja slike na kojoj se vide predstavnici *Srpske liste* na jahti koja pripada Bedžetu Pacoliju.¹⁰

Ne postoji strategija podrške braniteljima i braniteljicama ljudskih prava niti sistemska podrška drugih delova društva, ali je očigledno da neki vid podrške dobijaju od strane drugih nevladinih organizacija i medija koji objektivno i profesionalno obavljaju svoj posao poput televizije *NI*, dnevnih novina *Danas*, nedeljnika *NIN* i *Vreme*, pojedinih lokalnih i regionalnih medija. Pojedine organizacije su spomenule i uspostavljanje bližih veza sa poslovnim sektorom u cilju dobijanja finansijske podrške.

Kada govorimo o pristupu informacijama od javnog značaja, pravni okvir ne predviđa brojna i diskriminatorna ograničenja, ali se udruženja u praksi neretko suočavaju sa preprekama. One se najčešće pojavljuju u vidu stavljanja oznaka tajnosti na pojedina dokumenta, izbegavanja odgovora na postavljena pitanja ili nedostavljanje traženih informacija.

U upitnicima sastavljenim za potrebe ove analize navodi se da su branitelji i braniteljice ljudskih prava deklarativno uključeni u proces donošenja zakona, odluka i strategija koje se tiču ljudskih prava, ali uglavnom samo u cilju ispunjavanja formalnih zahteva. U praksi se pokazalo da je od značaja uloga Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom koja obavlja ulogu posrednika između civilnog društva i donosilaca odluka, a kao primer najkonkretnijeg učešća organizacija civilnog društva se navodi *Nacionalni konvent o Evropskoj uniji (NKEU)*, platforma koja organizacijama civilnog društva daje izvesnu konsultativnu ulogu u procesu pristupnih pregovora Srbije sa EU. U Srbiji još uvek ne postoji strateški dokument koji na sveobuhvatan način uređuje odnos države i organizacija civilnog društva. Određeni elementi strateškog uređenja tog pitanja su sadržani u vladinoj Uredbi o Kancelariji za saradnju sa civilnim društvom i Smernicama za uključivanje organizacija civilnog društva u donošenja propisa. *Nacionalni konvent o Evropskoj uniji* okuplja više od 720 članica koje deluju kroz 24 radne grupe i dve međusektorske grupe. Na osnovu odluke Odbora za evropske integracije Narodne skupštine Republike Srbije obavezno je razmatranje predloga, priloga i preporuka *NKEU* pre zvaničnog razmatranja pregovaračke pozicije, a predviđeno je učešće *NKEU* i u samom procesu pripreme pregovaračkih pozicija i informisanja javnosti o toku, sadržaju i bitnim dokumentima u procesu pregovaranja o pristupanju EU.¹¹

Normativni okvir sadrži odredbe koje predviđaju učešće organizacija civilnog društva u proces donošenja odluka i propisa. [*Zakon o državnoj upravi*](#) u članu 77 predviđa da, ministarstva i posebne organizacije tokom pripre-

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ [*Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, Izveštaj za Srbiju 2019*](#)

me nacrtu zakona sprovode konsultacije sa svim relevantnim subjektima, uključujući druge državne organe, relevantna udruženja, stručnu javnost, kao i druge zainteresovane strane, na način kojim se obezbeđuje otvorenost i delotvorno učešće javnosti u tom procesu. [Zakon o lokalnoj samoupravi](#) sadrži više normi koje uređuju obavezu javne rasprave prilikom promene Statuta, donošenja budžeta, kao i drugih strateških i razvojnih planova, ali i drugih tema ukoliko taj predlog podrži određeni broj građana ili odbornika. Ovu oblast uređuje i [Zakon o planskom sistemu](#) koji propisuje načela javnosti i partnerstva, koja podrazumevaju da se javne politike utvrđuju u okviru transparentnog i konsultativnog procesa, odnosno da se tokom izrade i sprovođenja planskih dokumenata, kao i analize efekata i vrednovanja učinka javnih politika, sprovodi transparentan proces konsultacija sa svim zainteresovanim stranama i ciljnim grupama, uključujući i udruženja i druge organizacije civilnog društva. Međutim, u praksi stvari funkcionišu bitno drugačije, pre svega zbog upotrebe instituta donošenja zakona po skraćenom postupku kada se akti usvajaju bez prethodne rasprave. U toku 2019. godine skoro 17% propisa je usvojeno na takav način. Svega 6% organizacija civilnog društva koje su učestvovala u anketi za potrebe MM 2019 su istakle da su bile uključene u donošenje tih propisa još od rane faze, a samo 13% tvrdi da su imale dovoljno vremena da upute svoje amandmane i komentare. Jedan od najupečatljivijih slučajeva predstavlja usvajanje [izmena Krivičnog zakonika](#) kojim je u kazneni sistem ponovo uvedena kazna doživotnog zatvora bez mogućnosti uslovnog otpusta za počinioce određenih krivičnih dela u kojima su žrtve maloletnici. Inicijativa za usvajanje ovih izmena je potekla od Igora Jurića, oca tragično nastradale Tijane Jurić i osnivača fondacije *Tijana Jurić*. Njegovu inicijativu je svojim potpisom podržalo oko 160 000 građana. Iako je bilo dovoljno vremena, javna rasprava nikada nije održana, a na kraju je skupštinska većina usvojila takve izmene na predlog Vlade. Polazeći od toga da takve izmene nemaju uporište u ustavnom okviru Republike Srbije, jedan broj organizacija civilnog društva je uputio inicijativu Ustavnom sudu da ispita ustavnost i zakonitost usvojenih izmena.¹²

Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu predstavilo je [Nacrt zakona o referendumu i narodnoj inicijativi](#) čijim usvajanjem treba da bude zamenjen istoimeni zakon iz 1994. godine. Pored pozitivnih pomaka u određenim oblastima, [Nacrt zakona](#) sadrži pojedine odredbe čija primena bi mogla da dovede do obesmišljavanja i ograničavanja sloboda građana, pre svega uvođenjem obaveze plaćanja taksi za overu prikupljenih potpisa, izostavljanjem preciznog definisanja prava učešća predstavnika inicijativnog odbora u svim fazama odlučivanja o narodnoj inicijativi kao i neefikasnom i nejasno definisanom sudskom zaštitom.

12 [Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, Izveštaj za Srbiju 2019.](#)

Javne rasprave su i dalje opterećene brojnim nedostacima i vrlo često se svode na simulaciju demokratskih procedura u čemu veliku ulogu igraju GONGO organizacije. U Vladi Republike Srbije je u junu 2019. godine održan sastanak sa nevladinim organizacijama o izmenama i dopunama *Zakona o finansijskoj podršci porodici sa decom*, na koji prvobitno nije bilo pozvano udruženje *Mame su zakon*, koje je najviše kritikovalo Zakon. Umesto toga, pozvane su organizacije koje se nikada nisu bavile ovim Zakonom. Tek nakon što je ovo udruženje reagovalo na društvenim mrežama, primili su poziv na sastanak, samo dan ranije. Inače, ovaj Zakon donet je 2018. godine bez ikakve javne rasprave i izazvao je talase protesta organizacija civilnog društva i udruženja građana poput gore pomenutog. Iako je nekoliko puta najavljeno da će se Zakon menjati, u toku 2019. godine nije bilo nikakvih rezultata, niti su predstavnici vlade objasnili zašto krše sopstvena obećanja.¹³

Anketa koje je sprovedena u cilju pripreme Izveštaja o praćenju podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva pokazala je da je 8 od 27 ispitanika bezuspešno pokušalo da ostvari saradnju sa institucijama povodom donošenja odluka i izrade pravnih akata u određenoj oblasti. Prema rezultatima istraživanja ACT-a 63% organizacija civilnog društva je na neki način saradivalo sa lokalnim samoupravama, što predstavlja značajan pad u odnosu na 2011. godinu kada je taj procenat iznosio 79%. U najvećem broju slučajeva ta saradnja se svodila na finasiranje aktivnosti organizacija civilnog društva od strane lokalne samouprave, dok je samo u 14% slučajeva zabeležno značajnije učešće organizacija civilnog društva u izradi strategija i donošenja odluka na lokalnom nivou.

Ljudska prava su uglavnom posredno uključena u sadržaje obrazovnih programa, dok se sa druge strane pojedini aspekti iz oblasti ljudskih prava uključuju u programe posebnih obuka za zaposlene u državnim službama, navele su organizacije u anketi za potrebe ove analize. Pojedine organizacije su prijavile da u univerzitetskim udžbenicima i dalje postoje sadržaji motivisani diskriminatornim odnosom prema LGBT+ osobama. Predmeti koji se odnose na civilno društvo su delimično uključeni u sadržaj obrazovnih programa na svim nivoima. Odlukom Ministarstva prosvete na osnovu *Zakona o osnovama sistema obrazovanja*, građansko vaspitanje ili obrazovanje za demokratiju i građansko društvo uvedeno je u školski sistem Republike Srbije školske 2001/2002 godine. Osnova za uvođenje i dalji razvoj građanskog obrazovanja u Srbiji bila je Preporuka Saveta Evrope o obrazovanju za aktivno učešće u demokratskom društvu, usvojena 2002. godine. U okviru ovog predmeta učenici imaju priliku da nauče o važnim društvenim temama, poput ljudskih prava, demokratskog druš-

13 *Udruženje građana: Sužavanje prostora za delovanje, Srbija, 2019.*

tva, značaju građanskog aktivizma i rada civilnog sektora. 2018. godine usvojen je izmenjen Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred gimnazije kojim je uvedeno šest novih izbornih modula. To je prvi put da je došlo do izmene programa od uvođenja građanskog vaspitanja u škole. Međutim, građansko obrazovanje nije predviđeno kao modul u programima za obrazovanje nastavnika, što u praksi znači da ne postoji fakultet na kojem bi se studenti učili da postanu profesori građanskog vaspitanja.¹⁴

Organizacije koje su učestvovalе u anketi za potrebe ovog istraživanja ocenile su da su nezavisne institucije saradnici u zaštiti ljudskih prava i prava branitelja i braniteljki, ali su naglasile njihov nedovoljan kapacitet kao i ignorantski odnos koji prema njima imaju donosioci odluka, zbog čega njihov položaj više podseća na organizacije civilnog društva.

Izveštavanje medija u ovoj oblasti na najbolji način oslikava atmosferu potpune podeljenosti i polarizacije društva, zaključak je organizacija koje su učestvovalе u istraživanju. S tim u vezi, televizije sa nacionalnom frekvencijom i najtiražniji štampani mediji, kao i provladina glasila uglavnom ignorišu ili branitelje i braniteljke ljudskih prava predstavljaju u izrazito negativnom kontekstu, označavajući ih kao izdajnike, strane plaćenike ili lobiste. S druge strane izveštavanje malog broja profesionalnih medija je znatno drugačije i pruža više prostora za ukazivanje na probleme i afirmaciju ovih aktivista. Branitelji i braniteljke ljudskih prava su neretko bili na udaru provladinih tabloida i desničarskih portala. S tim u vezi podsećamo na tekst profesora Slobodana Antonića objavljenog na portalu *Novi Standard* pod nazivom „Kako se stranim novcem preumjljava naša omladina“. U tekstu se govori o tome koliko je novca potrošila organizacija *Građanske inicijative* „na ispiranje mozga mladima“. Veliku aktivnost u ovoj oblasti beleži i fantomski portal *Istraga* koji je objavio niz tekstova protiv pojedinaca i organizacija civilnog društva koje optužuje da služe za „provociranje Srbije“ i „prikazivanje Srba kao zločinaca“. Ovoj hajci se pridružio i novinar Ratko Dmitrović, bivši glavni urednik *Večernjih novosti* a sada funkcioner parlamentarne stranke SPAS koji je apelovao na donošenje zakona kojim bi se sve nevladine organizacije čiji rad je (delom) finansiran iz stranih izvora proglasile za „strane agenture“, a svi zaposleni u takvim organizacijama za „strane agente“. Oštre i neopravdane kritike na račun civilnog društva izneo je i narodni poslanik i osuđeni ratni zločinac Vojislav Šešelj koji je kritikovao novčana izdvajanja iz budžeta za sufinansiranje i finansijsku pomoć organizacijama civilnog društva.

14 *Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, Izveštaj za Srbiju 2019.*

2. Ukinuti ograničenja na izvore finansiranja organizacija civilnog društva

• Države ne smeju da nameću ograničenja na potencijalne izvore finansiranja aktivnosti koje se tiču zaštite ljudskih prava, osim „onih uobičajno propisanih za bilo koju drugu aktivnost koja nije povezana sa ljudskim pravima kako bi se obezbedila transparentnost i odgovornost.“ Nevladine organizacije treba da imaju slobodu u obezbeđivanju finansijskih sredstava pod istim uslovima kao i druga pravna lica i država, bilo da sprovode aktivnosti koje se tiču zaštite ljudskih prava ili druge aktivnosti od javnog interesa. U tom smislu, države ne smeju da usvajaju diskriminatorne propise ciljajući isključivo nevladine organizacije, posebno one koje rade na zaštiti i promovisanju ljudskih prava.

Pravni sistem u Srbiji omogućava osobađanje od poreza svih grantova i donacija koje podržavaju neprofitno delovanje organizacija civilnog društva, što ukazuje na podsticajno okruženje. Prema [Zakonu o porezu na dobit pravnih lica](#) organizacije civilnog društva su izuzete od oporezivanja na grantove, donacije, članarine i neekonomske izvore prihoda. Isto tako, profit ostvaren od strane organizacija civilnog društva pod određenim okolnostima izuzet je od poreza na dobit i do određenog iznosa.¹⁵

Zakonodavstvo delimično zadovoljava standarde i kada je u pitanju politika (dokument) koja reguliše državnu podršku institucionalnom razvoju za organizacije civilnog društva, projektnu podršku i sufinansiranje projekata finansiranih od strane Evropske Unije. U Srbiji ne postoji sveobuhvatan dokument, ali neki elementi prepoznati su u oblasti finansijske podrške na bazi projekata.¹⁶ Na osnovu odredaba [Zakona o udruženjima](#) izrađen je podzakonski akt koji reguliše pitanja raspodele sredstava na osnovu javnog konkursa državnih organa. [Uredbom o sredstvima za podsticanje programa ili nedostajućeg dela sredstava za finansiranje programa od javnog interesa koja realizuju udruženja](#) detaljnije su regulisani kriterijumi, uslovi, oblasti, metode, proces raspodele i način i postupak vraćanja sredstava.

Prema studiji koja je sprovedena za potrebe programa „Zajedno za aktivno civilno društvo“ o organizacijama civilnog društva u Srbiji u 2019. godini: 33% udruženja građana je izjavilo da su bili finansirani od strane lokalnih samouprava, 10% njih su finansirala različita ministarstva, 75% njih pokrajinska vlada. Gotovo 1/3 (29%) njih finansiralo je Ministarstvo za

¹⁵ [Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, Izveštaj za Srbiju, 2019.](#)

¹⁶ *Ibid.*

rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja (MRSP); kao i Ministarstvo kulture i informisanja (28% njih).¹⁷

Ne postoji državno telo za praćenje realizacije projekata finansiranih državnim sredstvima. Postupak praćenja trebalo bi da sprovodi svako telo koje je dodelilo sredstva za programe/projekte organizacijama civilnog društva, ali nedostaje jasna i jedinstvena metodologija praćenja kao i obaveza da se uradi pojedinačna i zbirna evaluacija efekata konkursa u vezi sa strateškim dokumentom tela u određenoj oblasti od javnog interesa.¹⁸

Zakonodavstvo delimično ispunjava standarde u pogledu transparentnosti raspodele javnih sredstava i toga da je ona pravno obavezujuća.

Uredba Vlade Republike Srbije nalaže obavezu objavljivanja godišnjeg plana za objavljivanje javnih konkursa od strane nadležnog organa najkasnije do 31. januara. Slično je i sa kriterijumima za odabir. Uredba donosi, veoma uopšteno, kriterijume za izbor programa, što rezultira većom mogućnošću proizvoljnog donošenja odluka. Kriterijum javnog interesa do sada nije definisan.¹⁹

Međutim, godinama unazad, u praksi su zabeleženi slučajevi kada su postojale sumnje da je došlo do zloupotreba u procesu finansiranja organizacija civilnog društva kao i činjenica da su procesi selekcije na konkursima bili netransparentni. Primeri su ukazivali da su sredstava na konkursima dobijale GONGO organizacije civilnog društva koje su osnovane dan pre raspisivanja konkursa ili one organizacije civilnog društva čija se oblast delovanja ne podudara sa oblašću za koju su sredstva namenjena konkursom.

Udruženja branitelja i braniteljki ljudskih prava koja se **finansiraju iz stranih izvora** su gotovo bez izuzetka stigmatizovana u javnosti i označena kao strani agenti i neprijatelji države Srbije. Ovakav narativ koji potiče još iz 90-ih godina, poslednjih godina postaje naročito vidljiv u javnom prostoru. On neretko dolazi i od strane najviših državnih zvaničnika koji zaboravljaju na činjenicu da se i većina državnih institucija i mnogi projekti od javnog značaja finansiraju upravo od strane istih međunarodnih donatora kao i organizacije civilnog društva. Organizovane kampanje protiv branitelja i braniteljki ljudskih prava u prorežimskim medijima uglavnom se zasnivaju na potenciranju međunarodnih izvora finansiranja organizacija civilnog društva. Odatle potiče i tradicionalno negativan stav i nepoverenje građana i šire zajednice prema braniteljima i braniteljicama ljudskih prava.

Organizacije koje su učestvovalе u istraživanju ističu da, kada je reč o pristupu sredstvima udruženja branitelja i braniteljki ljudskih prava **koja se bave osetljivim temama** sam pristup je otežan kao i da neki donatori

17 [Sektor građanskog društva u Srbiji u 2019. godini - Ocena stanja u organizacijama građanskog društva u Srbiji](#)

18 [Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, Izveštaj za Srbiju, 2019.](#)

19 [Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, Izveštaj za Srbiju, 2019.](#)

pravde navodi da „udruženja mogu pružati besplatnu pravnu pomoć u okviru ciljeva zbog kojih su osnovana tako što će po svom izboru angažovati advokate da u ime tih organizacija pružaju besplatnu pravnu pomoć“. Međutim, [Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći](#) izričito navodi da udruženja mogu da pružaju pomoć samo u slučajevima predviđenim zakonima o azilu i zabrani diskriminacije.²⁰ Ovakve izmene Zakona i pre svega oglašavanje Ministarstva pravde na komentare organizacija civilnog društva izazvale su i sukobe između organizacija civilnog društva i dela predstavnika advokatske profesije, pre svega Advokatske komore Beograda. Zabeleženi su slučajevi brisanja iz imenika advokata, pojedinaca koji su na neki način povezani sa udruženjima građana. Blažo Nedić, koji obavlja funkcije predsednika Nacionalnog udruženja medijatora Srbije i jedan je od registrovanih zakonskih zastupnika udruženja *Partneri za demokratske promene Srbija* izbrisan je iz imenika advokata zbog navodnog sukoba interesa. U otvorenom pismu javnosti naglasio je da za takvu odluku ne postoji nikakav pravni osnov i da je to samo deo orkestrirane kampanje protiv njega i nevladinih organizacija.²¹ Predsednica organizacije *Komiteta pravnika za ljudska prava – YUCOM*, Katarina Golubović, je u martu 2019. godine dopisom upozorena da ne može da zastupa ovo udruženje i da ostane u statusu advokata.²² Suočen sa ovakvom pretnjom, organizacija *Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM* je u aprilu 2019. godine promenila zakonskog zastupnika. Na ovaj način pokušano je zastrašivanje pojedinaca koji rade na poslovima od javnog interesa i neposredan napad na slobodu udruživanja.

Još jedan od problematičnih primera izmene zakonske regulative predstavlja donošenje [Zakona o centralnoj evidenciji stvarnih vlasnika](#). Zakon predviđa uspostavljanje, sadržinu, osnov evidentiranja i način vođenja Centralne evidencije stvarnih vlasnika pravnih lica i drugih subjekata registrovanih u Republici Srbiji u skladu sa zakonom, te se njegove odredbe primenjuju i na poslovna udruženja, udruženja građana, fondacije, zadužbine i predstavništva stranih udruženja, fondacija i zadužbina. Kako se u praksi pojam vlasništva vezuje sa pojmom imovine, ove odredbe nisu u saglasnosti sa odredbama [Zakona o udruženjima](#) i [Zakona o zadužbinama i fondacijama](#) koji zabranjuju podelu imovine među osnivačima, članovima organa udruženja, direktorima, zaposlenima ili sa njima povezanim licima. Ipak, zakonodavac se opredelio da i udruženja i fondacije prepozna kao obveznike po osnovu ovog Zakona, dok su istovremeno, od primene Zakona

20 [Udruženje građana: Sužavanje prostora za delovanje, Srbija, 2019.](#)

21 [Saopštenje udruženja Partneri za demokratske promene Srbija, 17. septembar 2019. godine](#)

22 [Dopis Advokatske komore Beograda od 13. marta 2019. godine, dostupan u arhivi organizacija Kuće ljudskih prava](#)

izuzete političke stranke, sindikati, sportske organizacije i udruženja, crkve i verske zajednice. Osnovni cilj donošenja ovog Zakona, kako je navedeno u obrazloženju, bilo je unapređenje postojećeg sistema otkrivanja i sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma i usaglašavanje domaćeg zakonodavstva sa svim međunarodnim standardima u ovoj oblasti.

Na temelju preporuka stručnog odbora Radne grupe za finansijsku akciju (*Financial Action Task Force – FATF*) i Komiteta eksperata za procenu mera protiv pranja novca i finansiranje terorizma (*The Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism – MONEIVAL*), Vlada Republike Srbije je u junu 2018. godine usvojila dokument [Procena rizika od pranja novca i procena rizika od finansiranja terorizma](#) sa pratećim [Akcionim planom](#) kako bi se implementirale preporuke sadržane u ovom dokumentu. Na osnovu toga uspostavljena je jača koordinacija između inspekcija zaduženih za udruženja građana i fondacije. U cilju efikasnog nadzora i koordinacije rada inspeksijskih službi, Koordinaciona komisija za nadzornu inspekciju osnovala je Radnu grupu za nadzor inspekcije neprofitnog sektora. Radna grupa je izradila dokument nazvan Postupci i kriterijumi za nadzor nevladinog sektora. Ovi postupci uvode korake u pripremi i razvoju plana za objedinjeni nadzor organizacija civilnog društva, kao i sprovođenju pojedinačnog nadzora.²³ Resursni Centar organizacije *Građanske inicijative* bio je alarmiran u dva slučaja nadzora kada su se dve organizacije civilnog društva ove inspekcije povezale sa procenom rizika od pranja novca i finansiranja terorizma. Oba inspeksijska nadzora obavljena su u skladu sa gore navedenom procenom rizika i bez ikakvih prijavljenih nepravilnosti u radu organizacija. Osim toga, bilo je primećeno nekoliko slučajeva povezanih sa problematičnim pristupom određenih banaka u vezi s primenom propisa u oblasti pranja novca. Naime, primenom [Zakona o centralnoj evidenciji stvarnih vlasnika](#) neke banke zahtevale su dostavljanje ličnih dokumenata svih članova organizacija civilnog društva umesto samo predstavnika upravnih struktura, što je bila dosadašnja praksa.

U oblasti garancija protiv uplitanja države u unutrašnja pitanja organizacija civilnog društva pravni okvir je u skladu sa međunarodnim standardima. Sloboda udruživanja zagarantovana je Ustavom Republike Srbije, a postoje ograničenja samo u pogledu osnivanja tajnih i paravojnih udruženja organizacija civilnog društva su autonomne od države i samostalno odlučuju o unutrašnjoj strukturi i procedurama. Ne postoji zakonska osnova na koju država može da se pozove kako bi intervenisala u imenovanju subjekata u organizacijama ili se mešala u unutrašnje pro-

23 [Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, Izveštaj za Srbiju, 2019.](#)

cedure organizacija civilnog društva. Međutim, **kada je u pitanju zaštita slobode udruživanja, uključujući sprečavanje trećih strana da krše slobodu udruživanja, zakonski okvir ukazuje na nepovoljno okruženje.** Iako je članom 3 *Zakona o udruženjima* predviđeno da se udruženja osnivaju i organizuju slobodno i da su nezavisna u ostvarivanju svojih ciljeva, ne postoje posebne odredbe kojima se izričito sprečava mešanje treće strane u slobodu udruživanja. Prema odredbama Zakona organizacije civilnog društva ostvaruju pravo na zaštitu kao i drugi privatni i pravni subjekti.

Formalno ne postoje ograničenja po pitanju problema na kojima organizacije mogu da rade ili oblast delovanja kojom mogu da se bave, ali u praksi se pokazalo da su organizacije koje se bave politički osetljivijim temama po običaju podvrgnute brojnim i različitim vrstama pritisaka, kao i zastrašivanjima i pretnjama koje dobijaju njihovi aktivisti, zaključci su organizacija koje su učestovale u istraživanju koje je rađeno za potrebe ove analize. Takođe formalno ne postoje razlike u pogledu nadzora nad radom udruženja branitelja i braniteljki ljudskih prava i udruženja koja podržavaju politike Vlade Republike Srbije, ali se u praksi pokazalo da određene organizacije mogu da budu žrtve institucionalnih pritisaka, o čemu svedoči slučaj poreskih kontrola *Južnih vesti*. Inspeksijski nadzor i revizija se koriste kao sredstva legalne prinude, a njihova funkcija se neretko zloupotrebljava. Nisu nepoznati ni slučajevi višemesečnih inspekcija koje faktički blokiraju rad udruženja, kao i prekoračenja ovlašćenja od strane inspektora.

Najviše problema u oblasti poštovanja nezavisnosti udruženja i aktivista zabeleženo je u slučajevima istraživačkih novinara koji su bili žrtve obijanja stanova i oduzimanja sredstava za rad u okviru neosnovano pokretanih krivičnih postupaka, pokazuju podaci iz istraživanja. Takođe su česti slučajevi sumnje na fizičko praćenje ili presretanje komunikacije pojedinih aktivista.

Podaci iz upitnika su pokazali da se u rad organizacija koje se bave ljudskim pravima država uglavnom mešala posredno, uz pomoć tabloida i GONGO udruženja, dok je direktno mešanje uglavnom bilo rezervisano za istraživačke novinare.

i Republičkog javnog tužioca. Prema podacima kancelarije Poverenika za pristup informacijama od javnog značaja u 2019. godini je evidentirano 25 416 podnetih zahteva, 20 572 je usvojeno, 563 odbačeno, a 1 746 odbijeno. Za preostalih 2 534 zahteva nedostaju relevantni podaci jer ih nadležni organi nisu dostavili kancelariji Poverenika. Od početka 2019. godine Poverenik je izdao 80 rešenja o izvršenju zahteva, međutim u praksi se pokazuju slabosti zakonskih rešenja jer nisu predviđeni efikasni mehanizmi u slučaju da se državni organ ogluši o rešenje Poverenika.²⁴

Zakon o javnom informisanju i medijima predviđa zaštitu novinarskog izvora, odnosno novinarske tajne, previđajući izuzetak u slučaju podataka koji se odnose na krivično delo ili počinio krivičnog dela za koje je kao kazna propisana kazna zatvora u trajanju od najmanje pet godina. Takođe na snazi je i poseban Zakon o zaštiti uzbunjivača.

Kleveta je dekriminalizovana izmenama Krivičnog zakonika 2012. godine, dok je u pravnom sistemu ostalo krivično delo uvrede koje se goni po privatnoj tužbi. Pored toga Zakonom o javnom informisanju i medijima je predviđena mogućnost podnošenja tužbe u parničnom postupku protiv medija zbog povrede časti, ugleda i pijeteta. Problem je neujednačena praksa u ovoj oblasti i potpuno ignorisanje prakse Evropskog suda za ljudska prava. Takođe je problematičan trend čestih tužbi na račun novinara koji se kritički izražavaju o vlasti, čime se na njih vrši pritisak i finansijski ugrožava njihov opstanak.

Do sada nije uočeno da zakoni o nacionalnoj bezbednosti, antiterorizmu i ekstremizmu utiču na slobodu izražavanja, pokazuju podaci iz upitnika. Na osnovu preporuka stručnog odbora Radne grupe za finansijsku akciju (*Financial Action Task Force – FATF*) i Komiteta eksperata za procenu mera protiv pranja novca i finansiranje terorizma (*The Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism – MONEYVAL*), Vlada Republike Srbije je u junu 2018. godine usvojila dokument Procena rizika od pranja novca i procena rizika od finansiranja terorizma sa pratećim Akcionim planom kako bi se primenile preporuke sadržane u ovom dokumentu. Na osnovu toga uspostavljena je jača koordinacija između inspekcija zaduženih za udruženja i fondacije. Organizacije civilnog društva nisu bile uključene u proces donošenja navedenih dokumenata, ali kako je neprofitni sektor prepoznat kao ranjiva kategorija u sistemu sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma tokom 2019. godine, Ministarstvo finansija – Odeljenje za pranje novca – zajedno sa Kancelarijom za saradnju sa civilnim društvom Vlade Republike Srbije, organizovali su nekoliko javnih događaja čiji je cilj podizanje svesti organizacija civilnog društva u vezi s tim temama.²⁵

24 Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, Izveštaj za Srbiju, 2019.

25 Udruženje građana: Sužavanje prostora za delovanje, Srbija, 2019.

S druge strane, Akcionim planom kao jedan od izvora pretnji/ranjivosti definisan je nedovoljan nadzor nad neprofitnim organizacijama/organizacijama civilnog društva od strane nadležnih institucija u cilju smanjenja ranjivosti sistema od finansiranja terorizma, nedovoljan broj i neadekvatna obučenost inspektora nadležnih organa za kontrolu primene propisa od strane udruženja. Stoga je tokom 2019. godine prvi put obavljen nadzor nad neprofitnim organizacijama/organizacijama civilnog društva u cilju smanjenja ranjivosti sistema od finansiranja terorizma. Međutim, izveštaj o obavljenom nadzoru niti bilo kakve informacije o rezultatima tog nadzora nisu javno dostupni.

Ne postoje zakonska ograničenja koja se tiču korišćenja interneta, a zakoni regulišu različite aspekte internet sadržaja, pre svega zaštitu prava privatnosti, govor mržnje i autorska prava. *Share fondacija* i *BIRN* vode bazu podataka ugrožavanja onlajn prava. Za poslednjih godinu i po dana u Srbiji su zabeležili 15 slučajeva u sledeće tri kategorije: promena ili uklanjanje sadržaja od javnog interesa, algoritamsko blokiranje i suspenzija sadržaja, blokiranje i filtriranje na društvenim mrežama. Jedan od poznatijih blokiranja naloga u proteklom periodu je slučaj blokiranja Twitter naloga aktivistkinje Sofije Todorović, jer je pisala o incidentu sa pekarom u beogradskom naselju Borča čiji je vlasnik Albanac. Prema MM anketi, 49 organizacija odgovorilo je da njihovi kanali komunikacije nisu bili blokirani a 3 da jesu. 50 organizacija odgovorilo je da nisu imali ograničenja prilikom pristupa informacijama *onlajn* ili *oflajn*, a 2 da su imale.

Fejsbuk je sprečio organizaciju *Autonomni ženski centar (AŽC)* da podeli link u vezi sa presudom Apelacionog suda u slučaju silovanja devojčice romske nacionalnosti, pošto link navodno krši standarde Fejsbuka. Ovaj slučaj bio je zabeležen od strane *Share fondacije* kao algoritamsko blokiranje i privremena obustava sadržaja.

Organizacije koje su učestvovalе u anketi ističu da su raznolikost sadržaja i dostupnost informacija javnosti na korektan način definisani brojnim zakonima. [*Zakonom o javnim medijskim servisima*](#) propisana je obaveza poštovanja i podsticanja političnih i drugih ideja. Obaveza slobodnog, istinitog, objektivnog, potpunog i blagovremenog informisanja važi i za druge pružaoce medijskih usluga. Zakonom je takođe predviđeno postojanje i nadležnosti Regulatornog tela za elektronske medije, kao i obaveza svih emitera da u toku izborne kampanje obezbede zastupljenost bez diskriminacije. Međutim, novinari i medijski stručnjaci su saglasni u oceni da političke stranke i kandidati nemaju jednak i fer pristup medijima u periodima ni van predizborne kampanje, što u velikoj meri utiče na stanje demokratije i politički pluralizam u Srbiji.

Zabrinjava sve izraženiji trend da pritisci i napadi na novinare dolaze od strane nosilaca najviših državnih funkcija. Ti napadi uglavnom počinju uvredama od strane funkcionera, a onda se u kampanju uključe provladini štampani tabloidi i portali. Najčešće su na meti napada bili novinari koji se bave istraživanjem kriminala i korupcije. Nezavisno udruženje novinara Srbije organizovalo je protest povodom godišnjice pokušaja ubistva njihovog kolege

Milana Jovanovića.²⁶ Jovanoviću je zapaljena kuća u decembru 2018. godine, a tom prilikom je ispaljeno i više metaka u ulazna vrata njegove kuće. Za organizovanje pokušaja ubistva optužen je bivši predsednik opštine Grocka Dragoljub Simonović. Godinu dana nije doneta nijedna presuda u ovom slučaju, a jedan od razloga je i učestalo odlaganje suđenja zbog navodnog odsustva optuženog Simonovića.²⁷ *Nezavisno udruženje novinara Srbije, Nezavisno društvo novinara Vojvodine i Granski sindikat kulture, umetnosti i medija Nezavisnost*, [izjavili su](#) povodom 3. maja – Svetskog dana slobode medija da vlast u Srbiji guši kritičko izveštavanje, dok nezavisnost uređivačke politike medija podrivaju razni, posebno finansijski pritisci. Vlast je najodgovornija, prema njihovim navodima, za zloupotrebu javnog novca, zastrašivanje, klevetu i omalovažavanje novinara i medija. S druge strane, državni sekretar u Ministarstvu kulture i informisanja Aleksandar Gajović izjavio je: „Ako kažete da mediji nisu slobodni, znači da su mediji zarobljeni. Ko je to zarobio medije? Ko ih to drži zarobljene? Privatizacija medija u Srbiji je završena 31. decembra 2016. godine. Svi mediji su potpuno slobodni.“²⁸

Problemi koji su notirani kao najproblematičniji na polju slobode izražavanja u godišnjem izveštaju *Nezavisnog udruženja novinara Srbije* „Indikatori za slobodu medija i bezbednost novinara“ čije se objavljivanje očekuje:

- Novinari su i dalje fizički ugroženi zbog obavljanja svog posla. Nakon tri godine jednocifrenog broja fizičkih napada, u 2019. godine taj broj je opet dvocifren (11 fizičkih napada).
- Verbalne pretnje po život novinara su stalno prisutne i drže se na istom nivou već pet godina unazad (u 2019. godini je bilo 23 pretnje), dok se broj i vrste pritisaka uvećavaju iz godine u godinu. Prošle godine zabeleženo je 80 takvih incidenata (2018. godine – 72, 2017. godine – 62, 2016. godine – 33).
- Slučajevi krivičnih dela počinjenih na štetu novinara retko završavaju na sudu, dugo su u predistražnom i istražnom postupku, tako da i dalje imamo dva slučaja ubistva novinara i jedan pokušaj ubistva u predistražnom postupku.
- Zapaljiva retorika političara i nosilaca vlasti uperena je na novinare koji izveštavaju u javnom interesu i više od 30% pritisaka potiče upravo od političara, što ohrabruje druge građane da svoj bes iskale upravo na novinarima. Na taj način se šalje poruka da je to dozvoljeno i društveno prihvatljivo ponašanje.

26 [Vesti NI: Protest povodom godinu dana od paljenja kuće novinara Milana Jovanovića, objavljeno 12.12.2019. godine](#)

27 [Udruženje građana: Sužavanje prostora za delovanje, Srbija, 2019.](#)

28 [Udruženje građana: Sužavanje prostora za delovanje, Srbija, 2019.](#)

različitim procedurama i visinama naknade koje jedinice lokalne samouprave propisuju za zauzimanje zelenih površina. Grad Pančevo u svojoj odluci o određivanju prostora za javna okupljanja zahteva da organizator okupljanja potpiše sporazum sa *JKP Higijena* i da uplati kauciju koju svojim aktom određuje upravo ovo javno preduzeće. Od te kaucije kasnije se naplaćuju troškovi nastali vanrednim obavljanjem „komunalnih usluga“.²⁹ **Zakon o javnom okupljanju** nije u skladu sa međunarodnim standardima jer ne predviđa delotvorni pravni lek u slučaju zabrane javnog okupljanja, predviđa zabrane u vezi sa mestom i vremenom okupljanja, te propisuje veoma visoke kazne koje mogu da imaju odvrćajući efekat.

Zakon predviđa sistem prijave, a ne sistem odobravanja održavanja javnog skupa, što u praksi znači da važi pretpostavka dopuštenosti javnog skupa osim ukoliko nadležni organ ne donese rešenje o zabrani u pisanom obliku. Prijava mora da se podnese najkasnije 5 dana pre održavanja skupa. Zakon propisuje određena ograničenja u smislu mesta održavanja skupa i navodi da skupovi ne mogu da se održavaju ispred zdravstvenih ustanova, škola, predškolskih ustanova kao i objekata od strateškog značaja za odbranu i bezbednost Republike Srbije. Zakon predviđa visoke novčane sankcije za organizatore i učesnike skupa, kako za fizička tako i za pravna lica.³⁰

Zakon o javnom okupljanju ne predviđa delotvoran pravni lek u slučaju zabrane skupa, odnosno Upravni sud nema rok u kom donosi konačnu odluku o zabrani skupa, te može da se dogodi da odluku donese čak godinu dana nakon datuma zakazanog skupa čime se obesmišljava institut pravnog leka, istakli su ispitanici upitnika rađenog za potrebe ovog istraživanja.

Zakon o javnom okupljanju propisuje dvojnu obavezu nadležnim telima, negativnu i pozitivnu. Negativna obaveza je sadržana u zahtevu da nadležni organi, svojim delovanjem, ne ugrožavaju ili ograničavaju pravo građana na javno okupljanje, dok pozitivna obaveza podrazumeva obavezu da se preduzmu svi koraci, pre svega u smislu javne bezbednosti, kako bi skup prošao bez incidenata.³¹ **Zakonom je propisana obaveza pripadnika policije da se staraju o bezbednosti učesnika**, ali se u pojedinim slučajevima u praksi dešavalo da vlast ne obavlja tu ulogu, već o trošku organizatora unajmljuje privatno obezbeđenje, kao što je to bilo u slučaju održavanja Prajda. Branitelji i braniteljke ljudskih prava koji se bave pitanjima zaštite prava žena, manjinskih grupa i drugim osetljivim temama u praksi teško mogu da organizuju okupljanje bez prepreka, a u nekim slučajevima im je ugrožena bezbednost. Studenti okupljeni u udruženju *1 od 5 miliona*

29 [Udruženje građana: Sužavanje prostora za delovanje, Srbija, 2019.](#)

30 [Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, Izveštaj za Srbiju, 2019.](#)

31 *Ibid.*

zauzeli su zgradu Rektorata Univerziteta u Beogradu 13. septembra 2019. godine, zahtevajući hitnu smenu i poništenje doktorata ministra finansija Siniše Malog, za koji brojni pripadnici akademske zajednice i univerzitetski profesori tvrde da je plagiran. Tokom njihovog protesta, ispred, ali i u samoj zgradi Rektorata okupile su se pristalice vladajuće stranke koje su vređale studente, a bilo je i nekoliko pokušaja fizičkog prekidanja okupljanja. Reakcija nadležnih je izostala, a nosioci najviših državnih funkcija, poput predsednika Aleksandra Vučića ili ministra prosvete Mladena Šarčevića, su podrugljivo i oštro govorili o akciji studenata, nazivajući njihove zahteve „idiotskim“. Meta napada bila je i Rektorka BU, Ivanka Popović nakon što je izjavila da upad aktivista *Srpske napredne stranke* u zgradu Rektorata predstavlja narušavanje autonomije univerziteta. Sličan slučaj se desio na protestu studenata ispred zgrade Radio televizije Srbije neposredno pred početak gostovanja predsednika Republike kada je grupa muškaraca upućivala uvrede na račun okupljenih građana i određenih opozicionih lidera, a zabeleženo je i nekoliko napada na studente, građane, snimatelje, a jedan od najozbiljnih incidenata desio se kada je grupa muškaraca bez službenih obeležja i legitimacija sprečavala slobodno kretanje građana. Policija nije reagovala ni kada je grupa huligana u majicama na kojima je pisalo „Civil Guard“ prekinula konferenciju za medije „Rakita – slom pravne države“ koju je u prostorijama Kuće ljudskih prava organizovala organizacija *Građanske inicijative*.³²

Postojeći pravni okvir nije u potpunosti u skladu sa međunarodnim standardima. Trenutno nisu na sistemski način propisane tehničke karakteristike i način upotrebe sredstava prinude, zaključak je organizacija koje su bile obuhvaćene istraživanjem. *Zakon o policiji* i *Pravilnik o policijskim ovlašćenjima* uređuju primenu sredstava prinude policijskih službenika. Ipak, pravni okvir još uvek nije završen i zaokružen jer se očekuje usvajanje novog pravilnika koji bi trebalo da uredi način upotrebe sredstava prinude i njihova tehnička obeležja. Zaštitnik građana je 2017. godine podneo *Inicijativu za uređenje primene sredstava prinude*. Pored toga, pravo na upotrebu sredstava prinude imaju pripadnici Komunalne milicije, Vojne policije i privatnog sektora bezbednosti čija kontrola još uvek nije propisana na odgovarajući način.

Upotreba sile policijskih službenika je primećena tokom protesta opozicije ispred Radio televizije Srbije od 17. marta 2019. godine i 10. avgusta 2019. godine kada su pripadnici Vojne policije ispred zgrade Predsedništva upotreбили fizičku snagu protiv jednog od organizatora protesta *1 od 5 miliona*.

Javnosti su dostupni *Zakon o policiji*, *Pravilnik o policijskim ovlašćenjima*, kao i *Izveštaji o rešavanju pritužbi*, ali nije dostupan podatak

32 *Matrica za praćenje podsticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, Izveštaj za Srbiju, 2019.*

o tome u kojoj meri su građani podnosili pritužbe zbog prekomerne upotrebe sile. Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja je, u [*Izveštaju od 21. juna 2018. godine*](#), naveo da Sektor unutrašnje kontrole Ministarstva unutrašnjih poslova nije sproveo temeljnu istragu za 23 od 35 slučajeva navodnog neprofesionalnog postupanja policijskog službenika, a za 12 jeste pri čemu je istraga trajala skoro godinu dana.

ZAKLJUČAK

Sprovedena istraživanja i svedočenja branitelja i braniteljki ljudskih prava ukazuju na to da postoji značajna kvalitativna razlika između pravnog okvira koji reguliše pitanja njihove zaštite i omogućavanja neometanog rada i sprovođenja tih normi u praksi. Takvo stanje je zasnovano na ukorenjenim predrasudama prema braniteljima i braniteljicama ljudskih prava koje se svakodnevno pojačavaju diskriminatornim javnim diskursom. Tabloidne kampanje, otvorene pretnje i napadi kao i institucionalni pritisci predstavljaju svakodnevne prepreke sa kojima se suočavaju aktivisti koji pokušavaju da svojim radom utiču na poboljšanje stanje ljudskih prava u Srbiji. Motiv za napade neretko predstavlja drugačija etnička pripadnost ili seksualno opredeljenje, ali u poslednje vreme najčešće žrtve su oni aktivisti koji ukazuju na korupciju i zloupotrebu ovlašćenja od strane vlasti. Verovatno je to i razlog zbog čega predstavnici Vlade Republike Srbije ne samo da ne pružaju zaštitu, već i aktivno učestvuju u progonu i diskreditaciji branitelja i braniteljki ljudskih prava. U prilog tome govori i teza da je saradnja sa državnim organima prisnija i kvalitetnija kada je reč o manje politički osetljivim oblastima, poput pitanja zapošljavanja mladih. Situacija je značajno drugačija kada je reč o saradnji sa nezavisnim institucijama poput Poverenika za zaštitu ravnopravnosti ili Zaštitnika građana, ali zbog ograničenosti njihovih ovlašćenja opšta slika o zabrinjavajućem stanju ljudskih prava ne može da bude drastično poboljšana.

Teškom položaju branitelja i braniteljki ljudskih prava doprinosi izveštavanje najvećeg broja medija. Ignorantski ili izrazito neprijateljski stav od strane televizija sa nacionalnom frekvencijom i provladinih tabloida utiče na kreiranje dominantne slike u javnom mnjenju da su aktivisti iz ovog sektora izdajnici, strani plaćenici i lobisti. Sa druge strane, mediji koji objektivno ili afirmativno izveštavaju o aktivnostima branitelja i braniteljki se nerekto i sami suočavaju sa pritiscima i napadima.

Jedan od najvećih problema u ovoj oblasti predstavlja nedostatak političke volje, ali i suštinsko nerazumevanje uloge i značaja organizacija civilnog društva u društveno relevantnim procesima. Primetna je tendencija pukog ispunjavanja formalnih obaveza koje proističu iz pravnih propisa,

ali bez uplitanja u njihovu suštinu. To se najjasnije ogleda u pogledu uključenosti branitelja i braniteljki ljudskih prava u proces donošenja zakona i drugih propisa koji se tiču ljudskih prava. Brojni akti propisuju obavezu javne rasprave i učešća drugih aktera u pripremi, donošenju i oceni sprovođenja zakona, ali praksa pokazuje grubo izigravanje suštine tih obaveza zbog čega javne rasprave najčešće predstavljaju simulaciju demokratije, u čemu značajan doprinos svojim postojanjem i radom daju GONGO organizacije. Kao primere dobre prakse treba istaći ulogu Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom, kao i *Nacionalni konvent o Evropskoj uniji (NKEU)* koji organizacijama civilnog društva omogućava veći uticaj u procesu pristupnih pregovora Srbije sa EU.

Pravni okvir je relativno povoljan i kada je reč o fiskalnom tretmanu organizacija civilnog društva, tako da su grantovi, donacije i članarine izuzeti od oporezivanja. Nažalost, još uvek ne postoji dokument koji na sveobuhvatan način reguliše institucionalnu podršku organizacijama civilnog društva, međutim pitanja projektne podrške i sufinansiranja projekta podržanih od strane EU regulisana su u pojedinim aktima. Uredbom o sredstvima za podsticanje programa ili nedostajućeg dela sredstava za finansiranje programa od javnog interesa koja realizuju udruženja detaljnije su regulisana kriterijumima, uslovima, oblastima, metodama, procesima raspodele i načinom i postupkom vraćanja sredstava. Iako su kriterijumi sadržani u ovom dokumentu relativno jasni i objektivno formulisani, praksa beleži brojne slučajeve zloupotrebe koje rezultiraju raspodelom sredstava različitim GONGO i PONGO organizacijama. Brojnim organizacijama je otežan pristup sredstvima za finansiranje projekata usled zahteva donatora da saraduju sa državnim organima, čime se tupi oštrica kritičkog odnosa tih organizacija prema radu vlasti. Takođe je primetan i produženi eho narativa kreiranog 90-ih godina prošlog veka koji udruženja branitelja i braniteljki ljudskih prava koji se finansiraju iz stranih izvora redovno označava kao izdanjike i narodne neprijatelje.

Značajno pogoršanje stanja ljudskih prava u Srbiji izazvalo je donošenje [*Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći*](#) koji je umesto unapređenja i proširenja ovlašćenja doveo do sužavanja prostora za rad onih udruženja koja su već decenijama ugroženim građanima pružali besplatnu pravnu pomoć. Usvojenim zakonskim rešenjima oni su danas ograničeni samo na oblasti koja se tiču prava na azil i zabranu diskriminacije.

Na kraju, stanje ljudskih prava najbolje može da se oceni presekom stanja u oblasti tri osnovne slobode: slobode udruživanja, izražavanja i okupljanja. Iako formalno ne postoje ograničenja po pitanju oblasti rada i delovanja udruženja, praksa pokazuje da ona udruženja koja se opredele za delovanje u politički osetljivim oblastima će neretko biti suočeni sa različitim vidovima pritisaka, kako neformalnim tako i insitucionalnim u vidu

preteranih kontrola, inspekcija i nepravedno oštrog kažnjavanja. Poslednjih godina beleže se slučajevi višemesečnih inspekcija određenih udruženja zbog čega se faktički blokira njihovo funkcionisanje. Kada je reč o slobodi izražavanja i sa njom povezanim pravom na pristup informacijama od javnog značaja, ona jeste u skladu sa evropskom regulativom, ali neujednačena primena zakonskih rešenja i gotovo nepostojeća raznolikost medijskog sadržaja čine da u ovoj oblasti Srbija bude daleko od evropskog nivoa. Jasno je vidljiv nedopustiv pritisak politike na sadržaje koje plasiraju mediji sa nacionalnom frekvencijom, ali i auto cenzura od strane Regulatornog tela za elektronske medije u najvećem broju slučajeva ne obavlja svoj posao. Situacija je nešto bolja kada je reč o slobodi okupljanja, iako normativni okvir sadrži značajne nedostatke u pogledu efikasnosti prava na pravni lek i regulisanja spontanog okupljanja. I u ovoj oblasti je uočeno neopravdano mešanje politike, najpre kroz uvođenje protivzakonitih ograničenja slobode okupljanja nametanjem administrativnih obaveza i troškova organizatorima okupljanja. Dodatni problem u ovoj oblasti predstavlja netransparentno regulisano pitanje ovlašćenja za upotrebu sile od strane pripadnika policije, komunalne policije, vojne policije i sektora privatnog obezbeđenja.

ANEKS

- Pitanja iz upitnika za organizacije civilnog društva

Indikator 1

1. Da li postojeći pravni okvir podržava odbranu branitelja i braniteljki ljudskih prava?
2. U protekloj godini da li je bilo napada, organizovanih kampanja, kleveta ili omalovažavanje branitelja i braniteljki ljudskih prava?
3. Da li su napadi ili kampanje upućene prema braniteljima i braniteljicama ljudskih prava uopštene ili isključivo usmerene onima koji brane određene grupe ili prava?
4. Da li zvaničnici Vlade i drugi politički lideri javno priznaju ulogu branitelja i braniteljki ljudskih prava i njihov legitimitet?
5. Da li zvaničnici Vlade i drugi politički lideri javno osuđuju napade, kampanje i diskriminaciju branitelja i braniteljki ljudskih prava i staju u njihovu odbranu?
6. Da li branitelji i braniteljke ljudskih prava imaju podršku drugih delova društva (biznisa, medija, itd.)?
7. Da li država omogućava braniteljima i braniteljicama ljudskih prava pristup informacijama?
8. Da li država uključuje branitelje i braniteljicama ljudskih prava kada je u pitanju donošenje zakona, odluka i strategija koje se tiču ljudskih prava?
9. Da li država omogućava učenje o ljudskim pravima?
10. Da li su nezavisne institucije uključene u podizanje svesti o ulozi branitelja i braniteljki ljudskih prava i da li njihova uključenost omogućava pozitivnu sliku o braniteljima i braniteljicama u javnosti?
11. Da li mediji objavljuju istinite informacije o situaciji i aktivnostima organizacija civilnog društva?

Indikator 3

1. Da li pravni okvir omogućava pristup sredstvima u skladu sa međunarodnim standardima?
2. Da li zakonski okvir i praksa razlikuju finansiranje iz domaćih i stranih izvora kao i različite vidove finansiranja?
3. Da li su administrativna procedura, izveštavanje i revizija jednostavni?
4. Da li su branitelji i braniteljke ljudskih prava koji se finansiraju iz stranih izvora izloženi stigmatizaciji na osnovu svog finansiranja?
5. Da li zakon predviđa sankcije u slučaju neispunjavanja svih kriterijuma vezanih za finansiranje?
6. Da li zakoni koji se tiču finansiranja razlikuju registrovana i neregistrovana udruženja?
7. Da li je različiti tretman prilikom finansiranja povezan sa ciljevima za koja se udruženja zalažu?
8. Da li branitelji i braniteljke ljudskih prava, udruženja koja se bave osetljivim temama imaju veća ograničenja kada je reč o pristupu sredstvima?
9. Da li prema Vašem mišljenju ograničenja u pogledu finansiranja imaju uticaj na rad udruženja branitelja i braniteljki ljudskih prava i na koji način?

Indikator 4

1. Da li zakonska regulativa prepoznaje poštovanje prema nezavisnosti branitelja i braniteljki ljudskih prava i civilnom društvom?
2. Da li država generalno poštuje funkcionalnu anatomiju organizacija civilnog društva?
3. Da li postoje neka ograničenja kada su u pitanju problemi na kojima organizacije mogu da rade?
4. U pogledu nadzora, da li se branitelji i braniteljke ljudskih prava i udruženja razlikuju od udruženja koja podržavaju vladine politike?
5. Da li se država meša u odabir članova upravnih odbora ili osoblja u organizacijama?
6. Da li su organizacije izložene restriktivnim obavezama izveštavanja?
7. Da li su interni propisi koji se tiču ljudskih resursa organizacija pod nadzorom vlasti?

8. Da li su udruženja branitelja i braniteljki ljudskih prava podložna inspekciji i reviziji?
9. Da li država poštuje privatnost udruženja branitelja i braniteljki ljudskih prava, koja se tiču prostorija, kancelarija i materijala?
10. Da li je u protekloj godini bilo incidenata vezanih za mešanje države u rad organizacija koje se bave ljudskim pravima?

Indikator 9

1. Da li je zakonski okvir koji se odnosi na slobodu izražavanja i pristup informacijama u skladu sa međunarodnim standardima?
2. Koju vrstu informacija od javnog interesa vlasti čine javno dostupnim i kako?
3. Postoje li zakoni koji štite poverljivost izvora i ako da, koga pokrivaju takvi zakoni? Da li ovo uključuje i blogere, građane, nevladine organizacije i akademike?
4. Da li je kleveta krivično delo i da li se koristi za suzbijanje različitih mišljenja?
5. Kakav je uticaj zakona o nacionalnoj bezbednosti, antiterorizma, ekstremizma i povezanih politika na slobodu izražavanja, ako ih ima?
6. Postoje li zakoni koje dozvoljavaju ograničavanje pristupa informacijama i medijima na mreži i blokiranje web stranica i uklanjanje sadržaja?
7. Da li je zagarantovan pristup raznolikom izboru medija u izbornim periodima kako bi se biračima omogućio pristup programima i pozicijama svih stranaka i kandidata?
8. Učestvuju li vlasti u organizovanim kampanjama i napadima čiji je cilj stigmatizacija i diskreditacija medija? Koji je to tip medija i u kojim kontekstima se oni napadaju?
9. Postoje li posebna pitanja i vrste informacija na koje prouzrokuju napadi na medijske kuće, novinare i branitelje i braniteljke ljudskih prava, i ako jesu, koja (npr. korupcija, specifična kršenja ljudskih prava)?
10. Kako biste opisali generalno stanje kada je reč o slobodi izražavanja i medija?

Indikator 10

1. Da li je pravni okvir za održavanje mirnih okupljanja, u skladu s međunarodnim standardima?
2. Da li je potrebna dozvola za održavanje okupljanja ili je potrebno samo obavestiti nadležne?
3. Da li vlasti uglavnom olakšavaju održavanje mirnih okupljanja?
4. Postoji li pravni okvir koji reguliše upotrebu sile tokom okupljanja?
5. Da li su pravila i propisi koji regulišu policijsko postupanje tokom protesta javno dostupni?
6. Mogu li branitelji i braniteljke ljudskih prava koji brane ženska prava, manjinske grupe i bave se osetljivim pitanjima da organizuju okupljanja bez prepreka?
7. Da li su okupljanja i skupovi zabranjivani ili ograničeni u kontekstu izbora, uključujući vreme i pre i posle izbora?
8. Imaju li branitelji i braniteljke ljudskih prava pristup pravnim sredstvima i pravosudnim mehanizama za kršenje njihovog prava na slobodu okupljanja, uključujući organizovanje i učestvovanje u skupovima?
9. Jesu li incidenti nasilja i zlostavljanja od strane nedržavnih aktera nad braniteljima i braniteljicama ljudskih prava u kontekstu skupova istraženi i počinitelji procesuirani?
10. Kako biste opisali generalno stanje kada je reč o slobodi okupljanja?